

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/1–2

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXIII

Св. 1–2 (1999)

САДРЖАЈ

Граматика и нормативистика	
О реченицама типа ОТИШЛА ЈЕ КОД МАЈКЕ / ОТИШЛА ЈЕ ДО МАЈКЕ (МИЛКА ИВИЋ)	1
Сложени везник <i>йим више шйо</i> (СЊЕЖАНА КОРДИЋ)	5
Временска употреба конструкција <i>на + акузайив</i> и <i>у + акузайив</i> са именицама које значе годишња доба (СРЕТО ТАНАСИЋ)	15
О речима изведеним од имена одн. презимена познатих личности (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	24
О облицима компаратива придева <i>низак</i> (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	36
<i>Посћуман</i> и <i>йосћумно</i> или <i>йосћухман</i> и <i>йосћухмно</i> (НИКОЛА РОДИЋ)	42
Скраћеничке сложенице и ортографска норма (СЛОБОДАН МАРЈАНОВИЋ)	47
Лексикологија и семантика	
Неке карактеристике придева са префиксима <i>о-</i> и <i>йо-</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	57
О значењу придева <i>снисходљив</i> (НИКОЛА РАМИЋ)	68
Птица <i>богомољца</i> (БИЉАНА СИКИМИЋ)	76
<i>Ни абера нема</i> (СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ)	90
Етимологија и ономастика	
Рефлекси групе <i>-њи</i> у српској топонимији (АЛЕКСАНДАР ЛОМА)	99
О топониму <i>Приче</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	107
Редак дијалекатски глагол из југоисточне Србије: <i>сневирам се</i> и сл. (ЈАСНА ВЛАЈИЋ-ПОПОВИЋ)	112
<i>Тавориши</i> (МАРТА БЈЕЛЕТИЋ)	119
Лингвостилистика	
Лингвистичка стилистика (РАДОЈЕ СИМИЋ)	127
Неки стилистичко-семантички аспекти дисторзије придева у поетским структурама (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	138
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (2) (ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ)	149
Прилози	
О језику обазриво и одговорно (БРАНИСЛАВ БРБОРИЋ)	155
Нове и незабележене речи (1) (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	173

ЖИВОЛИН СТАНОЈЧИЋ
(Београд)

ИЗ ЈЕЗИКА „СЕОБА“ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ (2)*

У чланку се анализирају тзв. орнаменталне лингвистичке структуре у језику М. Црњанског и њихова основна семантичка структура.

0. Са синтаксичком структуром исказа наша традиционална граматика у најтежњу везу доводи и његову семантичку структуру. Прихватајући ту везу, посебно зато што свака језичка јединица која је носилац значења свој садржај најпрецизније обелодањује само у микроконтексту, у реченици, ја ћу овај општи став наше граматике релативисати утолико што ћу истаћи да је то, заправо, веза *садржаја* и *средства*. Такође, истаћи ћу да та веза има две своје стране — синхронијску и дијахронијску, али и то да везу *садржаја* и *средства* не морамо тражити само у минималној комуникативној јединици, у реченици у најужем смислу овога појма. Управо, за откривање правог семантичког потенцијала, врло често, потребан је комплекс реченица који чини вишу, надреченичну јединицу. А она је, са своје стране, врло условљена категорија, тако да се не може утврђивати сасвим егзактним, једноставно синтаксичким мерилима.

1. Поглавље VI „Сеоба“ њихов писац је насловио високо уопштавајућим фрагментом:

I₁ (1) *Прошлости је грозан, мућан бездан; што у тај сумрак оде, не постоји више и није никад ни постојало*

(80)

То поглавље завршио је реченицом:

I₂ (2) *Тако зайоче, без икаквих нарочитих припрема, да гине и умре Подунавски њолк, на Рајни, ниш знаш зашто, ни крошто.*

(97)

* Расправа је рађена у оквиру Пројекта 05 Т 30, Стандардни језик — Потпројекат 3.

¹ St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966, 177.

У почетку — апстрактна слика, на крају поглавља — конкретна слика. Наравно, са подразумевањем да се појам *слика* узима као ментална представа, а не као метафора.¹ И уколико је први фрагмент, наслов — потпуно уопштавање, утолико је последњи фрагмент VI поглавља — потпуно конкретизовање. И то — конкретизовање на нивоу лексике: *пришрема, гинути, умирају, Подунавски ђолк*, и конкретизовање на нивоу синтаксе: *нији* (ти, који ово водиш) *знаш зашто*.

2. Поглавље VII „Сеоба“ М. Црњански почиње насловом који се одликује потпуном конкретизацијом — и радње, и мотивисаности Подунавскога полка, који је, у контексту односа *вербалног* са *реалним* — сасвим парадоксално, чувао „у души нашу надежду: сладост православља“ (30):

П₁ (3) *Тумарали су, као муве без главе; јели су, ђили су, сјавали су, да најјосле ђирчеђим кораком ђогину, закорачивши у ђразни-ну, ђо шуђој вођи и за шуђ рачун*

(98)

Да би у истом поглављу, готово епилошки, после конкретизоване слике:

П₂ (4) *Он (Исакович) их ђодиже са калдрме и ђирже за собом, урлајуђи од миђа груђама веђерана, којима су млађи ђунили ђушке: „Серби! — за графа Валиса! Серби! — за графа Валиса!...“*

(120)

— изнео, сасвим уобичајеном обавештајном реченицом, историјски, дакле — конкретан, податак:

П₃ (5) *Тако је изгинуо ђе вечери, до мрака, Славонско-ђодунавски ђолк, ђо брдовиђим улицама Цаберна...*

(120)

3. А у томе поглављу, у контекстуалној вези са сваким детаљем поглавља VII, наратор каже:

П₄ (6) *Похвађен за најад на Мајнци, Исакович је остђао, и у блађу ђод Вормсом, на челу ђрешходнице. За сваког свог војника добио је од Карла Лођариншког ђо један сребрни флоринђи. Тај новац је разделио војницима, уз ђрикладан говор о Великомуучнику Цару Лазару.*

(103)

— и тиме, стварно, завршава *минијађурну сагу* о, минијатурном у констелацији великих „Славонско-подунавском полку“, с којим је „тако..., године 1744, у пролеђе, Вук Исакович пошао на војну“ (15).

4. Управо ова *минијађурна сага* — језичка је јединица која је предмет моје анализе. А циљ анализе је утврђивање (а) *семантичке сђрукђуре* те јединице, као и утврђивање (б) *ђерцејције* нађене

структуре у језичком осећању данашњег читаоца. Нема сумње да постизање овога циља, по себи већ, не може излазити из оквира *дијахронијског аспекта*. Јер — „ако се значење схвата као реципрочан однос између назива и смисла, онда ће значењска промена настајати кад год се нови назив прикључи једном смислу и/или кад год се нови смисао прикључи неком имену.“² Другим речима, дијахронијски аспект ће осветлити и *садржај*, који се подразумева у (а) појму *семантичка сѝрукѝура*, и *шумачење данашњег читѝаоца*, које се подразумева у (б) појму *ѝерѝеѝија*.

(а) *Семантичка сѝрукѝура* — носилац је значења: „Подунавски пук, у чијем су саставу били Срби најамници настањени у Војводини, под командом Србина најамника Вука Исаковича, изгинуо је у служби аустријске царице, у бици са Французима на улицама немачког града Цаберна.“ Ова једноставна чињеница садржај је орнаменталне структуре поглавља VI и VII романа, структуре коју чине овде дати елементи означени као I₁-I₂, II₁-II₂-II₃, и III.

(I) Елеменат I₂-I₂: На нивоу означитеља, обележен је пунозначним речима међу којима су

именице	придеви	глаголи	прилози
<i>ѝрошлосѝ</i>	<i>грозан</i>	<i>(не) ѝосѝојаѝи</i>	<i>зашѝо</i>
<i>бездан</i>	<i>муѝан</i>	<i>гинуѝи</i>	<i>крошѝо</i>
<i>сумрак</i>		<i>умираѝи</i>	
<i>Подунавски ѝолк</i>		<i>(не) знаѝи</i>	
<i>Рајна</i>			

Осим две које се могу означити као имена *ѝредмеѝних ѝојмова*, дакле — неутралног садржаја, у низу *именица*: *Подунавски ѝолк* и *Рајна*, и које као такве немају субјективних конотација, остале лексеме у сфери су орнаментике чији је заједнички именитељ „тамна боја, узалудност, негација живота, сумња“. Наиме, ако семантику ових лексема сведемо на *аѝѝѝракиѝна* значења која налазимо као ѝихово експлицирање у *Речнику срѝскохрваѝског књижевног језика Маѝице срѝске*, видећемо да се она могу свести и на значења која смо навели у заједничком именитељу.

5. Тако је у томе *Речнику* уз

(1) *именице*

— *ѝрошлосѝ* наведено и значење „време/догађаји који су прошли“;

² St. Ullmann, *The Principles of Semantics*, Oxford-Glasgow, 1963, 171.

- *бездан* наведено и значење „пропаст“, „бескрајност“;
- *сумрак* наведено и апстрактно значење „пропаст“;

(2) *придеве*

- *грозан* наведено и апстрактно значење „претеран“;
- *мућан* наведено и апстрактно значење „тужан“, „неодређен“;

(3) *глаголе*

- *(не) постојајћи* наведено и апстрактно значење „бити“;
 - *гинући* наведено и апстрактно значење „пропасти, ишчезавати“;
 - *умирајући* наведено и апстрактно значење „нестајати, губити се“;
- а глагол *(не) знаћи* дат је и као управни члан фразеологизма „*(не знам) ни зашто ни крошто*“, за који се у томе речнику даје значење „без разлога“, да би се

(4) *прилози*

- *зашто*
- *крошто*

навели у истом изразу, са уопштавајућим значењем „без разлога“.

Потпуна вербална орнаментика елемента I_1-I_2 заправо је *означи-тељ* чија је битна карактеристика *еуфемизам* који, као језичко средство, има своју тачно одређену функцију: да *означено* учини прихваћивијим. А *прихватљиво* ће бити оно што ће у *перцепцији* читаоца бити такво. Реторика управо датог вербалног орнаментализма усмерена је на *језичко биће* у којем се налазе дубоки слојеви епског схематизма, оног који је изградио култ „царства небеског“, којем треба жртвовати „царство земаљско“, јер се те две категорије „реалности“ — искључују. Наравно, искључују се у логици *фолклорног* „хришћанског“ *ејског* наратора. Јер, у логици *позваног* хришћанског наратора тога искључивања — нема, уколико у исказу: „И створи Бог човјека по обличју својему, по обличју Божијему створи га“ (Прва књига Мојсијева, 1. 27) — видимо, не упуштајући се, наравно, у тумачење религиозне догме, у хришћанском учењу логично, означавање сједињености човекове с Богом, што другим речима значи — означавање јединства „небеског“ и „земаљског“.

Елеменат I_1-I_2 — увод је, дакле, у сагу, а по *означеном* припрема је за реторику *ојравадавања*, која ће доћи касније.

6. (2) Елеменат $II_1-II_2-II_3$: На нивоу *означи-теља* обележен је употребом пунозначних речи тако што је упадљиво видљиво стављање у међуоднос глагола конкретних радњи са именицама чија су садржина било појмовни (конкретних) *мотива* датих радњи, било појмови њихових (конкретних) *вршилаца*, наравно, и *просјора* у којем се радње врше. Схематски њихов се однос може приказати као однос *глагол* : *именица* (независно од функције у реченици), нпр.:

глаголи	именице / именичке синтагме
(П ₁) <i>ѿумарайѿи, јесѿи, ѿиѿи, сѿа- вайѿи, ѿогинуѿи, закорачиѿи</i>	(П ₁) <i>ѿразнина, ѿуђа воља, ѿуђ рачун</i>
(П ₂) <i>ѿодиђи, урлаѿи, ѿуниѿи</i>	(П ₂) <i>ѿушка, калдрма, граф Валис, Серби</i>
(П ₃) <i>изгинуѿи</i>	(П ₃) <i>Славонско-ѿодунавски ѿолк, улице, Цаберн</i>

Вербална орнаментика овога дела дате саге обележена је *означиѿељима* конкретних појмова. Прелаз из првог елемента (I₁-I₂), видљиво обележеног датим *еуфемизима*, рекли бисмо — бруталан је, као сваки *ѿрави конѿрасѿи* у реторици.

7. Елеменат III: Завршетак је *минијаѿурне саге*. Њена доминантна лексичка семантика, у структури епилошког карактера, изнета је речима из категорије

именице конкретне — апстрактне		глагола конкретног — апстрактног	
<i>блаѿо</i>	<i>говор</i>	<i>осѿаѿи</i>	
<i>Вормс</i>		<i>ѿохвалиѿи</i>	
<i>ѿреѿходница</i>		<i>добиѿи</i>	
<i>војник</i>		<i>разделиѿи</i>	
<i>флоринѿи</i>			
<i>новаѿ</i>			
<i>Великомученик</i>			
<i>Цар Лазар</i>			

Ако се узме да су *глаголске* речи, по својој природи (реализују се пре свега предикатски), заправо *коѿуле* лексичким категоријама које су носиоци значења *сѿвари* (конкретних или апстрактних, свеједно), очито је да се битне *именице* у овом епилогу могу семантички разврстати у опозите:

(а)	(б)
<i>Вормс</i>	<i>Великомученик</i>
<i>блаѿо</i>	<i>Цар Лазар</i>
<i>војник</i>	:
<i>новаѿ</i>	
<i>флоринѿи</i>	

У овој опозицији, први (а) низ речи, са свим њиховим контекстуалним могућностима, припада *реалијама сивари*, други (б) низ речи, такође са свим њиховим контекстуалним семантичким потенцијалима, припада *реалијама легенде*. У датом споју, тешко је да њихово напоредо стављање не представља — *иронију*. Милош Црњански у овоме је случају и наратор, али и — рецептор, и то рецептор који не тумачи *дословно* језичку орнаментуку, узимајући *речи* за *сивари*, него као рационално квалификовани интерпретатор узима *речи* за симболе који се испуњавају из контекста, као основног медијума сваке саге, па и ове минијатурне. Ако би се изводила порука коју би требало тумачити као резултат изражене рецепције, могло би се рећи да она, у интерпретацији М. Црњанског, представља опис људске групе која нема потребног смисла за разликовање стварног од нестварног. Само се у менталном склопу таквог квалитета, наиме, језичка орнаментика може схватати дословно, онако како то чини *фолклорни*, а не *йозвани* интерпретатор.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. М. Црњански, *Сеобе*, Београд, 1996.
2. *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1967–1976.
3. St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, 1966.
4. Ст. Уллманн, *The Principles of Semantics*, Oxford–Glasgow, 1963.

S u m m a r y

Živojin Stanojčić

FROM THE LANGUAGE OF M. CRNJANSKI'S NOVEL „SEOBE“ („MIGRATIONS“) (2)

Author is analyzing the *ornamental language structures* found in VI and VII chapters of M. Crnjanski's novel and their underlying *semantic structures*. Three ornamental language structures are defined: (1) first one highly *generalized*; (2) second one reduced to the *concrete* and (3) third one culminating in the sublimed *euphemism*, all of which make the narrator's message exposed to two extremely different perceptions of a modern reader. (a) The first perception will be founded on the *literally* interpreted *language ornament vehicles* that will lead the *folklore* interpreter to the conclusion of *greatness* of the nation capable to make the utmost sacrifices. (b) The second perception will be based on the *semantic contents* of language ornament vehicles and will lead the *qualified* interpreter to the conclusion on *limited possibilities* of a given group of people to make a valid distinction between the fiction and reality, because they take the *words* for *things*.